

KASZÁS NÓRA

Alag, a magyar Newmarket

2. rész

VÁROSÉPÍTÉSZETI VONATKOZÁSOK

A lóversenyt „úri muri”-nak szokták mondani, és valóban, Angliában máig egyike a legelőkelőbb rendezvényeknek, amelyeken a királyi család is sokszor képviselteti magát. Nem túlzás azt állítani, hogy ez az évszázados hagyománnyal rendelkező sportág az idők során saját kultúrát teremtett maga köré, és ezzel fogalomává vált a „lóversenyzés világa”. Ahol a kedvelt időtöltés városi mértékeket öltött, mint a dolgozatban vizsgált Newmarket és Alag község esetében, természetes, hogy a sajátos közeg közvetett hatással volt a településekre városépítészeti vonatkozásban is. A polgárisodó életforma építészeti lenyomatai, a villák, a fogadók, a hotelek, az árverező hely, a szakrális épületek mindmáig meghatározó városképi értékkel bírnak az egyes településeken.

Az angol Newmarket esetében elmondható, hogy ezek a „lovas” épületek ugyanolyan nőtt rendszerben kezdtek szaporodni a településen, mint maguk a versenystállók. A városközpontban kapott helyet a királyi palota, a legsikeresebb zsoké és trénerek magánvillái, a szállásépületek és a vendéglátóhelyek. A környező utcákban további lakóépületek és műhelyek jöttek létre. Alag községben a folyamat kissé eltérően ment végbe. A pusztá megvásárlásakor a terület Dunakeszihez tartozott. Tulajdonképpen a Lovaregylet egy hatalmas telekkel rendelkező „cége” volt Dunakeszi községének. Írásos források bizonyítják, hogy az egyesület nem volt megelégedve a település által nyújtott szolgáltatásokkal, ezért Alag különválását kezdeményezte. „Dunakeszi község községi adójának 75%-át a Magyar Lovaregylet, továbbá az alagi trénernek, jockeyk, és nyaraló telepesek fizetik. Ennek dacára nevezett község Alag fejlődése érdekében mit sem tett, sőt minden kulturális és socialis intézmény u. m. utak, világítás, vízvezetékek, kórház, vágóhíd, piac, stb. létesítése elöl a legmerekvebben elzárkózott. ... az összes érdekelt felek kérelmére Alagnak önálló községgé való alakítását határoztuk el.” (A Magyar Lovaregylet éves jelentéséből, 1909). A javaslatot 1910-ben hagyták jóvá, és azonnal megindultak a Lovaregylet által finanszírozott városfejlesztést szolgáló építkezések. Ahogyan azt már korábban kiemeltem, a mai Alag városrész létrejöttét és meghatározó városképét a lóverseny megjelenésének, a Lovaregyletnek, és az idetelepülő külföldi (angol, amerikai, német, osztrák) jockeyknak, idomároknak, lovas szakembereknek köszönheti.

A következőkben szeretném röviden (egy-egy példát kiemelve) bemutatni azokat az épületípusokat, amelyek létrejöttét a lóverseny intézményének megjelenése generálta. Newmarket, mint élő tréningcentrum esetében ezek ma is fontos részei a településnek, Alagon viszont inkább csak próbálják megtalálni a helyüket a papír zsebkendőnyi telkekre szabdaltnak alvóvárosi környezetben.

Reprezentációs lakóépületek

Newmarket első palotáját I. Stuart Jakab építette 1619-ben. Az épületegyütteshez csatlakozott több gazdasági épület, úgymint solymász ház, vadászkapó kennek, istálló, cselédlakások és egy fedett teniszpálya is. Az első királyi rezidencia a Cromwelli köztársaság idején megsemmisült. A második, részben ma is látható, királyi lakhely 1668-ban épült II. Károly uralkodása alatt. Mára csupán dél-keleti szárnya maradt meg. 1857-től a híres lótulajdonos Rothschild család lakóháza. A történel-

mi és államháztartási berendezkedések különbözősége miatt, illetve a fővároshoz való viszonylagos közelség okán Alagon nem épült a newmarketihez hasonló méretű reprezentatív palota. A magas rangú személyiségek Pestről ingázva jártak ki a „meetingekre”, vagy kisebb házat építettek a később bemutatásra kerülő villanegyedben.

Fogadók és szállásépületek

Newmarket – forgalmas kereskedelmi útvonal mellett fekvő vásárváros lévén – legrégebbi épületei az út menti fogadók voltak, amelyek közül, bár átépített formában, ma is működik néhány. Alagra a főváros közelsége miatt és a települések történelmi múltjának eltérései miatt nem jellemzőek a fogadók, a lóverseny világa generálta szállásépület azonban a községben már 1898-ban megjelent. Elődje az 1896-os Ezredéves Kiállításra készült erdészeti pavilon volt, mely a Városligetben állt. A faszerkezetű építményt később Alagra szállították, s az alagi élet élénkülése miatt étteremmé alakították, de nem sokáig töltötte be ezt a funkciót, ugyanis az épület tetejéről remek kilátás nyílt a pályára, ahonnan a bookmakerek előszeretettel kémlelték lovaik reggeli tréningjét. Amikor Batthyány Elemér tudomást szerzett a tisztességtelen előnyökhöz vezető módszerről, lebontatta az épületet és egy funkciójában odailóbb, nagyobb szállodaépületet emeltek kicsit távolabb a pályától, az állomással szemben. Ez lett a Pavilon, a helyi társasági élet központja, bálók színtere, trénernek, zsokék, előkelők fóruma. Az épület hosszanti oldalán két, rövidebbik oldalán egy előreugró kiemelt résszel volt tagolt. Falazata vakolt téglá, nyílászárói faanyagúak, a nyílások a fölszínt szegmensíves, az emeleten egyenes záródásúak voltak. A szállodában a kiszolgáló és lakó funkciójú részek mellett helyet kapott egy elegáns bálterem és egy szalon is. Ma az épület helyén egy társasház áll, amely bár formai jegyeit próbálta elődjéről mintázni, szellemiségében semmiképp nem illik az alagi pálya mellé.

A Pavilon a 2000-es évek elején

Közlekedés, infrastruktúra

Newmarket jóval korábban vált tömegeket vonzó lóverseny centrummá, mint hogy a vasúti közlekedés ki tudta volna azt szolgálni. Később valószínűleg nagy profitot reméltek a beruházók a vonaltól, hiszen az egyik legkorábban elkészülő vasúti beruházások egyike volt az állomás. Az épület 1848-ban épült késő barokk stílusban. A vágányok elég hosszúak voltak egyszerre két vonat befogadásához, a peronok rang szerint

különöltek el. A vonatok nemcsak személyszállítási, hanem lószállítási céllal is közlekedtek. Az alagi Versenylő Tréning Központ már a vasúti közlekedés megjelenése után épült, a föld vásárlásakor döntő szempontot jelentett a jó megközelíthetőség. Kezdetben a Vácról érkező vonat a nyílt pályán állt meg a dunakeszi őrháznál, és itt szálltak le a rendezvényre érkező utasok. Ez nem felelt meg a lóverseny színvonalának. 1898-ra felépült a ma is látható, bár eléggé lepusztult állapotban levő állomásépület. „Az alagi versenyekre legközelebb kiránduló sportközönséget kellemesen fogja meglepni a hatalmas állomásépület, mely az alagi versenytyér közvetlen közelében... épült.” (Országos Hírlap, 1898. október 14.) A „hatalmas állomásépület” a Magyar Királyi Államvasutak 1880. évi típusversorozatának az első osztályú felvételi iroda kategóriájába tartozó variáns. Az épület mérete a megálló által egykor bonyolított forgalom nagyságát jelzi. A középső tömb egyedi módon 4 tengelyes, közepén duplázott ablakszerkezettel. A főhomlokzat közepén, a közkedvelt motívum, a kör alakú padlásablak helyezkedik el. A vasúttal párhuzamos szárnyakon szintenként 4-4 díszes keretezésű ablakot találunk. Az épület felületképzését a vegyesen alkalmazott téglá és vakolt felületek jellemzik.

Az állomásépület 2000 körül

Lakóépületek

A módos idomárok és zsokék sokszor családjuk és saját maguk számára a település központibb részén külön lakóházat építtettek. Gazdagságukat és korabeli rangjukat tükrözi az épületek nagysága és kialakítása. Newmarket esetében az egyébként impozáns épületek még így is eltörpülnek a királyi és főúri építkezések mellett, azonban Alagon a kiépült villanegyed a község legelőkelőbb környékének számított, s ma is egyékes képet mutat. A jelenlegi Fóti úttól északra elhelyezkedő terület első telepesei szinte kizárólag angol származású, lovas világhoz kötődő lakosok voltak. A villanegyed pár évtized alatt kiépült. Az új beköltözők között természetesen megjelentek a magyar idomárok és zsokék, de mellettük akadtak osztrák, német, amerikai szakemberek is. A különböző országok polgárai különböző „háttérrel” érkezve egészen sokszínű kulturális életet hoztak Alagra, amit lakóházaik építészeti kialakítása is tükröz. A villák egyenkénti elemzése nem képezi a dolgozat anyagát, de pár jellemző motívumot kiemelnek. Legszembetűnőbb az angol mintákból merített nyers téglafalazat használata, és annak vakolatarchitektúrával való díszítése. Ez a felületképzés az alagi rész lakóépületein, valamint Dunakeszi később épült lakóházain és legfontosabb középületein (Dunakeszi községháza) is elterjedt. A villanegyed házaira jellemző a tagolt tömegforma, és az ebből következő összetett tetőidom. Többször megfigyelhető sokszögletű terasz kialakítás, vagy más hasonló

formájú épületrész bővület. Szintén ismétlődő elem a kiemelt tömeg csonkakontyos kialakítása. Visszatérő részlet még a házak főhomlokzatának magyar népi motívumkincsel díszített oromzatképzése. Mindezek mellett található szimmetrikus, nyeregetetős megoldásokat, valamint klasszicista stílusjegyeket viselő házat is. Ma talán a megmaradt villák sokszínűsége mutatja legjobban Alag „kulturális kohó” jellegét. A házak többsége jelenleg magánkézben van, így vizsgálatuk építészeti szempontból nehézkes. Az általam végzett kutatások során tervek, rajzok nem voltak fellelhetők, eredeti tulajdonosaik neveire is csupán helyi, Alag iránt érdeklődő lokálpatrióták magángyűjteményeiből derült fény. Az önkormányzat álláspontja szerint az épületállomány felmérése időszerű lenne.

A Fóti úton ma is álló egykori Huxtable-villa

A Lovaregylet szociális érzékenységét példázza, hogy nem csupán a módos emberek kényelmére ügyelt. A versenypályától Dunakeszi irányában elhelyezkedő üres parcellákon saját pénzből telepet építtetett a családos lovászoknak, így azoknak nem kellett nap mint nap Dunakeszi községből munkába menni. Őt ilyen szoba-konyha-előkertes lakásokat tartalmazó tömb épült. Az épületek jelenleg is lakóházként funkcionálnak, de építészeti megjelenésüket elcsúfítják az egyes lakók saját igényre szabott, korlátozások nélküli átépítései és sokszor nem reverzibilis hozzáépítései. Az eredeti lovászlakások nyeregetetős, cserépfedésű, oromfalas kialakítású, nyers téglasávokkal és párkánnyal tagolt vakolt felületképzésű téglapépületek voltak. A nyújtott téglalap alapterületű tömbök belsejét hosszirányra merőleges lakáselválasztó funkciójú falakkal tagolták. Az így kialakított életterek mindegyikéhez – a ház mindkét oldalán – 8-10 méteres saját előkert kapcsolódott.

A község kiépülése során olyan intézmények is létesültek, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak a versenylő tréning funkcióhoz, de Alag esetében nem jöhettek volna létre a Lovaregylet áldásos tevékenysége nélkül: szakrális épületek (Szent Imre-templom, Nepomuki Szent János-kápolna), közigazgatási épületek (alagi és dunakeszi községháza, csendőrlaktanya), oktatási épületek (lovásziskola, községi elemi iskola), infrastruktúrát kiszolgáló épületek (víztorony, egész falura kiterjedő vízvezeték-hálózat), egyéb épületek (mészárszék, piac, vágóhíd, lóárvezési hely, posta).

ÖSSZEFOGLALÁS-ALAG, AMAGYARNEWMARKET?

Úgy gondolom, hogy a fenti kérdés körültekintő megválaszolásához ki kell tekinteni az építészeti folyamatok mögött húzódó társadalmi szinten lejátszódó változásokra, és a telep kialakulásának folyamatát egészében kell nézni ahhoz, hogy megérthessük annak kultúrtörténeti jelentőségét. A kutatásaim során megismert elbeszélések, a fennmaradt szóbeszéd, legendák, történetek, képanyagok mindegyike Alag pezsgő polgári életéről mesél. A meetingekről, a fogadásokról, a tömegről, a bálokról, az összetartásról, a családi hangulatról, a nyugalomról, a kifinomult angol modorról, az amerikai „majom ülésről”, a német szakértelemről, a különböző kultúrák egymás mellett éléséről, a másiktól tanulásról. Hogy ez a sokszínű miliő, azaz tágabb értelemben véve maga Alag létrejött, kétségkívül a lóverseny megjelenésének köszönhető. Éppúgy, mint Newmarketben.

Az általam vizsgált építészeti vonatkozások a lejátszódó folyamat napjainkig fennmaradt lenyomatai, amelyek támpontot nyújtanak a komplexum és környezete építészettörténeti feltérképezéséhez. A tréningtelep sporttörténeti szempontból egyedülálló emlék, amely részletesebb, akár épület szintű vizsgálata további kutatási téma alapját képezheti. A dolgozatban ismertetett épületegyüttesek építészeti elemzése alapján elmondható, hogy a címben is szereplő kérdés építészeti szempontból is megállja a helyét. A pályák elhelyezése, megfelelő talaja, a tudatos fásítások mind angol szakemberek keze munkája. A tréningtelep működésének alapképlete szintén a szigetországi elveken alapul. A komplexum szerkezete ugyan sajátos, de a gazdasági egységek kialakítását változatlanul vettük át Newmarketből. A kúriaépületek és villák építészeti stílusjegyei nem teljes mértékben megegyeznek az angol példákkal, de az elemkészletből következtetve az építész merített a szigetországi hagyományokból. Továbbá a versenylótaris alapvető szabályrendszeréből eredő beépítési sémák, alaprajzi elrendezések, anyaghasználat és formai elemek megegyeznek a külföldi mintával. A két község közötti legfontosabb eltérések (telepszerkezet, reprezentációs épületek és szociális funkciók) a különböző történelmi és társadalmi háttérrel, illetve a telepített-nőtt struktúra sajátosságaival magyarázhatóak. Ezen felül mindenképpen elgondolkodtat, hogy az alagi telepnek mindössze 50 éve volt mindazt megvalósítani, ami Newmarketben máig fejlődő „iparág”.

ALAG JÖVŐJE - FENNTARTHATÓSÁG ÉS HASZNOSÍTÁS

A tréningtelep értékei

Sporttörténeti szempontból az épületegyüttes egyedülálló, a hazai lóversenyzés indulásának és sikersorozatának egyik ikonikus máig fennmaradt jelképe. Az első magyar Derby otthona, számos külföldön is sikeres hazai tenyésztésű ló felkészülésének helyszíne. Építészettörténeti vonatkozásban szintén kiemelkedő. Ezt bizonyítja az Alagi puszták kultúrtájja emelésétől kezdődően, a világos, áttekinthető telepítési struktúra létrehozásán át, a gazdasági egységek angol mintájú kialakításának meghonosítása. A létesítmény építészeti koncepciója a táj értékeinek tudatos használatát tükrözi. Kultúrtörténeti értéként is értelmezhető az épületegyüttes, mivel létrejött nélkül ma nem beszélhetnénk Alagról, mint egy sokszínű, változatos kulturális polgári világ kialakulásának helyszínéről, és nem láthatnánk azokat a városkép-alkító jelentős építészeti értékeket sem, amelyek a lóverseny világának ideköltözésével jelentek meg. Örökségvédelmi szempontból több figyelmet ér-

demelne a létesítmény. Bár maga a telep védeltséget élvez, a mai napig érkeznek hírek a terület egyes részeinek eladásáról. A mennyiségi veszteségek nagyon hamar a minőség rovására mehetnek, amely az egész lóverseny ügyet érinti.

Jövőkép és stratégia

A tréningcentrum egyedi funkciójából és ehhez tervezett építészeti kialakításából következően más funkció beköltözésére nem alkalmas. Továbbá az egyetlen ilyen funkciót betöltő komplexum lévén megszűnésével valószínűleg a lósport hosszú távú fennmaradása kerülne veszélybe. Az elmúlt években a versenypálya többcélú hasznosítására számos sikeres kísérletet tett a vezetőség (military versenyek, agárversenyek, kutyabemutatók, lovas bemutatók, nemzeti vágta selejtező, városi rendezvények). Úgy gondolom ezek a széles skálán mozgó, változatos, nagy tömegeket vonzó, különleges és egyben látványos kezdeményezések jó irányba mutatnak a fenntarthatóság felé. A telepnek mindenképp érdekében kell, hogy álljon a minél nagyobb látogatóközönség megnyerése, amelyre a fent említett programok remek lehetőséget kínálnak.

A 21. században megvizsgálva Newmarket városát látható, hogy mennyi energiát fektetnek saját profiljuk kiépítésbe. A helyi, nemrégiben megalakult múzeum intézménye nem csupán a telep bemutatásán fáradozik, hanem „Home of Racing” projektjük keretén belül pályázatokkal és egyéb állami támogatási formákat kihasználva igyekeznek minél nagyobb ismeretségre szert tenni, és minél több forráshoz jutni. Ha ez a folyamat Alagon is sikeres lenne, a haszon és tapasztalatok visszaforgathatók lennének a telivértréning színvonalának fejlesztésébe (építészet, infrastruktúra, oktatás), ami pedig úja elindíthatná a térséget a minőségi versenylovak kinevelése útján.

A dunakeszi városi épületek esetében ez a folyamat nem szeparálható el teljes mértékben a vegyes használati és tulajdonjogi helyzettől, de a létesítmények pontos felmérése, egyes épületek védetté nyilvánítása, egy általános adatbázis létrehozása - véleményem szerint - időszerű lenne. A tréningtelephez hasonlóan maga a város is profitálhatna az egyediséget kihasználó saját profil létrehozásából akár turisztikai szempontból is (múzeum létesítése, tematikus útvonalak szervezése).

„Ország, melly fekvésére, éghajlatára, termékére és nemzeti lelkére nézve jó lovakat nevelni, Magyar Országnál különb nincs és hogy csak magunkon áll ezen tárgyat olly virágzásba hozni és valaha olly gyümölcsözésre vinni: hogy a Világ minden vásárait lovainkkal elboríthassuk és hogy a Magyar Ló mindenütt igazságos és megérdemelt Elsőséget nyerjen...” (Széchenyi István: Lovakról, 1828)

Az alagi tréningtelep egy részlete